

ZERKÂ, Ahmed Muhammed

Beyrut 1403/1983, ayrıca bk. Mustafa Ahmed ez-Zerkâ ve Abdülfettâh Ebû Gudd'e'nin takdimi, s. 5-24; M. Râgıb et-Tabbâh, *İslâm'ın-nübela*, Halep 1988, VII, 629-638; Abdülfettâh Ebû Gudd'e, *Terâcimü sittetin min fukahâ'i'l-âlemi'l-İslâmî fi'l-karni'r-râbi'* 'aşer ve âşâruhümü'l-fıkhiyye, Halep 1417/1997, s. 83-109; Lemyâ' el-Câsir, *Medârisü Haleb el-eseriyye, târihuha ve imâratühâ*, Halep 1421/2000, s. 344-366, 380-393; M. Adnân Kâtîbî, *Târihu'l-ifitâ' fi Halebi's-şehbâ'*, Halep 1424/2003, s. 48, 235, 257, 279, 284, 292; Necmettin Kızılkaya, "Şam Fakihî Ahmed ez-Zerkâ' (1869-1938)", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 6, Konya 2005, s. 205-210.

NECMETTİN KIZILKAYA

ZERKÂ, Mustafa Ahmed

(مصطفى احمد الزرقا)

Mustafâ b. Ahmed
b. Muhammed ez-Zerkâ
(1907-1999)

İslâm hukuku alanında
yenilikçi fikir ve eserleriyle tanınan
Suriyeli âlim.

Halep'te doğdu. Devlet lisesindeki öğreniminin ardından bakalorya imtihanına girebilmek için yirmi üç yaşını doldurmuş olma şartı sebebiyle yaşını büyütme konusunda kaldığından resmî kayıtlarda doğum yılı 1904'tür. Dedesi Muhammed ve babası Ahmed ez-Zerkâ'nın ilmi şahsiyetleriyle tanındığı bir aileye mensuptur. İlk öğrenimine, başında dönemin meşhur hâfiz ve kıraat âlimlerinden Muhammed el-Haccâr'ın bulunduğu Kur'an mektebinde başladı, burada hâfızlığını tamamladı. Daha sonra Halep'teki Fransız mektebine kaydedildi. I. Dünya Savaşı yıllarında okullar kışlaya çevrilince eğitim ve öğretim durma noktasına geldi. Ardından Suriye, Fransız işgaline uğradı. İşgalden sonra Halep Valisi Merî Paşa'nın gayretleriyle şer'î ilimlerin öğretimi için tarihî Hüsreviyye Medresesi faaliyete geçirildi ve Zerkâ bu okula kaydoldu. Öğretim süresi altı yıl olan lise seviyesindeki medresenin müfredatına matematik, coğrafya, tarih ve sağlık bilgisi gibi dersler dahil edildi. Ancak okul devlet tarafından resmen tanınmadığı için mezunları sadece vakıflarda ve mescidlerde görev alabiliyordu. Zerkâ bunun yanında babasının fıkıh ve hadis derslerine devam etti, bu arada özel Fransızca dersleri aldı; arkadaşı Muhammed Ma'rûf ed-Devâlibî ile birlikte Halep'teki genel liseye kaydını yaptırdı. Ayrıca tarih ve Arap edebiyatına dair özel ders gördü. On birinci yılın sonunda yapılan imtihanda okul birincisi oldu. Bu başarısından dolayı Halep Maarif Müdürlüğü tarafından kendisine o dönem-

de Halep'e bağlı Antakya'daki lisede Arap edebiyatı öğretmenliği (müdürlük) teklif edildi. Ancak Zerkâ öğrenime devam etme düşüncesiyle bu görevi kabul etmedi; lisenin matematik bilimleri ve felsefe kolunda planlanmış olan son yılını (on ikinci yıl) Şam'da okuyarak (1929) buradan da birincilikle mezun oldu. Daha sonra Suriye Üniversitesi Hukuk ve Edebiyat fakültelerine kaydını yaptırdı ve 1933'te her iki fakülteyi de birincilikle bitirdi. Haneffî fıkhı ile *Mecelle*'nin küllî kaideleri şerhini babasından okuyan Zerkâ hadis ve sîret dersleri aldığı Râgıb et-Tabbâh; akaid, tefsir ve belâgat dersleri aldığı Muhammed el-Hanîffî'yi en çok etkilendiği hocaları arasında sayar. Bunun yanı sıra İbn Akil'in *el-Eliyye* şerhini Muhammed b. Mustafa el-Hudârî'nin hâşiyesiyle birlikte okuduğu muhaddis, fakih, usulcü ve dilci Ahmed el-Mektebî; nahiv dersleri aldığı Halep fetva emini Ahmed el-Kürdî ile İsâ el-Beyânûnî; fıkıh ve hadis okuduğu İbrâhim es-Silkînî; tefsir dersleri aldığı Ahmed eş-Şemmâ; nahiv, belâgat ve diğer alet ilimleriyle ilgili dersler aldığı Muhammed en-Nâşid; *el-Âcurrûmiyye*'nin Hasan b. Ali el-Kefrâvî şerhini okuduğu Mahmûd b. Saîd es-Senkerî de önde gelen hocalarıdır.

Üniversiteden mezun olduktan sonra Halep'teki millî ve karma (Fransız) mahkemelerde on yıl kadar avukatlık yaptı. Bu arada babasının vefatı üzerine (1938) Halep Ulucamii (el-Câmiu'l-kebir) ve Hayr Camii'nde, Şâbâniyye ve Hüsreviyye medreselerinde ders vermeye başladı. Reformcu bir kişiliğe sahip olan Halep Şer'î Mahkeme Kadısı Muhammed el-Ahdelî'nin aynı yıl Halep Evkaf müdürlüğüne getirilmesi bu kuruma bağlı okulların ıslahı projesini hazırlayacak heyette yer alıyorsa da bu proje sonuçsuz kaldı. 1944'te emekli olduğu Suriye Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde 1966 yılına kadar medenî hukuk ve İslâm hukuku öğretim üyeliğinin yanı sıra bölüm başkanlığı yaptı. 1947'de I. Fuâd Üniversitesi (Kahire Üniversitesi) Hukuk Fakültesi'nden İslâm hukuku diploması aldı. Suriye Üniversitesi Şeriat ve Edebiyat fakültelerinde çeşitli konferanslar ve dersler verdi. Arap Birliği'ne (Câmiatü'd-düveli'l-Arabiyye) bağlı Ma'hedü'd-dirâsâti'l-Arabiyyeti'l-âliye'de de Suriye Medenî Kanunu ile ilgili bir dizi konferans verdi. 1954'te yapılan parlamento seçimlerinde, özellikle ülkenin Fransız işgalinden kurtarılması için mücadele eden el-Kütletü'l-vatanıyye saflarından Halep milletvekili seçildi. Bu arada üniversitedeki görevini de sürdür-

dü. 1956'da Adalet ve Evkaf bakanlıklarına getirildi. İç karışıklıklar ve ihtilâller yüzünden bu görevlerde bir yıldan az bir zaman kalabildi. 5 Şubat 1958 tarihinde Mısır ve Suriye'nin birleşmesi kararının ardından hazırlanması planlanan ortak el-Ahvâlû's-şahsiyye Kanunu Hazırlama Komisyonu'na başkanlık etti ve tasarı iki yıllık bir sürede tamamlandı. Ancak bu çalışma, Suriye'de gerçekleştirilen yeni bir askerî darbe ile 29 Eylül 1961 tarihinde Mısır-Suriye birliğinin bozulması sonucu neticesiz kaldı. Darbenin ardından tekrar anayasal düzene geçildiğinde yapılan seçimlerde Halep milletvekili olarak parlamentoya girdi. 20 Aralık 1961'de başbakanlık görevine tayin edilen Muhammed Ma'rûf ed-Devâlibî'nin kabinesinde ikinci defa Adalet ve Evkaf bakanlıklarını üstlendi. 28 Mart 1962'de Abdülkerîm en-Nihlâvî liderliğinde yapılan askerî darbeden sonra siyasî hayattan çekildi, kendini öğretime ve ilmi çalışmalara verdi.

Temmuz 1951'de Paris'te Sorbonne Üniversitesi Hukuk Fakültesi tarafından düzenlenen İslâm Hukuk Haftası Kongresi'nde alınan tavsiye kararına bağlı olarak Muhammed Ma'rûf ed-Devâlibî, Mustafa es-Sibâi ve Muhammed Mübârek ile birlikte Zerkâ başlangıçta *Mevsû'atü Cemâl 'Abdinnâsir* adıyla çıkan, daha sonra *Mevsû'atü'l-Fıkhî'l-İslâmî* adıyla yayımına devam eden ansiklopedinin hazırlanmasında öncülük edenler arasında yer aldı. Ansiklopedi çalışmalarına kolaylık sağlaması amacıyla, mukayeseli fıkıhın önemli kaynaklarından olan Zâhirî fukahâsından İbn Hazm'ın *el-Muḥallâ'sı* esas alınarak hazırlanan *Mu'cemü fıkhi İbn Hazm ve'd-delîl li-mevḥni'l-mustalahâti'l-fıkhiyye* adlı fıkıh sözlüğü bu çalışmanın ürünüdür. 1958'de Mısır ve Suriye'nin birliği kararının ardından Mısır Evkaf Bakanlığı'nın talebiyle Ali el-Haffif ve Muhammed Ebû Zehre de bu projeye katıldı (1961). Ancak Suriye ile Mısır arasındaki bazı siyasal problemler yüzünden proje askıya alındı. Bu defa benzer bir faaliyet 1966 yılında Küveyt Evkaf Bakanlığı tarafından başlatıldı ve projenin başına Zerkâ getirildi. Daha önceki ansiklopedi çalışmasında yapıldığı gibi İbn Kudâme'nin *el-Muḡnî* adlı eseri temel alınarak yeni bir fıkıh sözlüğü hazırlandı. Bu çalışma da 1971'de Evkaf bakanının değişmesiyle askıya alınca Zerkâ, o yıllarda kurulan Ürdün Üniversitesi Şeriat Fakültesi'ndeki öğretim üyeliği teklifini (1971) kabul ederek Küveyt'ten ayrıldı ve 1989 yılına kadar bu üniversitede çalıştı. Küveyt Evkaf bakanın de-

ğişmesi üzerine yeniden ansiklopedi çalışmasını yürütmesi önerisine olumsuz cevap verdi. 1975'te Arap Birliği Genel Sekreterliği Hukuk Şubesi tarafından bütün Arap ülkeleri için ortak bir medenî kanunun hazırlanması kararı gereğince oluşturulan komisyonlarda aktif rol aldı. Bölge ülkelerinde İslâm hukuku ve mer'î hukuk alanındaki komisyon ve hazırlık çalışmalarının birçoğunda bulundu, çeşitli üniversitelerin ilâhiyat programı geliştirme çalışmalarına katıldı. Bunun yanında 1978'de merkezi Mekke'de bulunan Râbitatü'l-âlemi'l-İslâmî'de ve 1983'te İslâm Konferansı Teşkilâtı'na bağlı olarak Cidde'de kurulan iki fıkıh akademisinde üyelik yaptı, birçok tebliğ sundu. Zerkâ, *el-Medhâl ilâ nazariyyeti'l-iltizâm fi'l-fıkhî'l-İslâmî* adlı çalışmasıyla 1980 yılında Uluslararası Kral Faysal İslâm Araştırmaları ödülünü kazandı. Kendisine bir diğer ödül de İslâm Kalkınma Bankası tarafından verildi. İslâm hukuku alanında kırk yıl boyunca verdiği dersler, yazdığı kitaplar ve makaleler, sunduğu tebliğler ve yetiştirdiği binlerce talebeyle bereketli bir ömür geçiren Zerkâ 3 Temmuz 1999'da Riyad'da vefat etti.

Bazı Fıkhî Görüşleri. Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, İslâm'ın fert ve cemiyeti islah için birbiriyle bağlantılı üç ana hedefinin bulunduğu tesbitinden sonra bunlardan birincisinin insan aklını taklit ve hurafe esaretinden kurtaran iman, ikincisinin ferdi ruh ve ahlâk yönünden islah eden ibadet ve ihsan duyarlılığı, üçüncüsünün de toplumun islahını hedefleyen hukuk nizamı olduğunu ifade eder (*el-Fıkhü'l-İslâmî*, I, 31). Zerkâ, fıkıhın bütün zamanların ve mekânların ihtiyacını karşılayabilecek dinamik bir yapıya sahip bulunduğu görüşünü, onun iki temel kaynağı olan Kur'an ve Sünnet'in nâdir hükümler dışında ayrıntıya girmeyip evrensel nitelik arzeden ge-

nel ilkeler koyması, ayrıntıları zaman ve mekânın ihtiyaçlarına göre ictihada terketmesiyle temellendirir (*a.g.e.*, I, 32). İctihad İslâm dininin ruhu ve fıkıhın hayat kaynağıdır (*el-Câmî'atü'l-İslâmiyye*, sy. 22 [1409/1989], s. 149-151). Ancak ona göre bugün fıkıh gelişiminde büyük rol oynamış olan ferdî ictihad yerine kurumsal anlamda şûra ictihadına (*el-ictihâdü'l-cemâî*) ağırlık vermek gerekir (*a.g.e.*, s. 157). Dinî duyarlılığı da (*takvâ*) ictihadın şartları arasında sayar (*a.g.e.*, s. 160). Kendisine sorulan sorulara verdiği cevaplarda öncelikle, klasik fıkıh mirasında ikna edici cevap bulması halinde onunla yetinmekle beraber mezhep taassubundan uzak durmuş, kendisini Hanefî mezhebine mensup saymakla birlikte ihtiyaca cevap verebilecek diğer mezhep görüşlerinden de yararlanmış. Mezhepler içinde bu yolda bir görüş bulamadığında yeni ictihadlarıyla meseleyi çözmeye çalışmıştır. Mısır ve Suriye'nin birleştiği dönemde başkanlığını yaptığı el-Ahvâlü's-şahsiyye Kanunu Komisyonu tarafından hazırlanan taslak onun bu yaklaşımının iyi bir örneğidir.

İlke olarak sigortanın câiz olduğu görüşüyle şöhret bulan Zerkâ, döneminde etkileri bugüne de ulaşan verimli bir ilmî tartışma başlatmıştır. Ona göre sünnetle tesbit edilen mîkât yerleri o dönemde Arap yarımadasının doğu, kuzey ve güney tarafından kara yoluyla hac ve umreye gelenler içindir. Hz. Peygamber, o günlerde diğer yönlerden Mekke'ye gelenlerin bulunmaması sebebiyle farklı cihetlere göre bütün mîkât yerlerini belirlememiş, konuyu ictihada bırakmıştır. Nitekim Hz. Ömer, Irak'ın fethinden sonra Iraklılar ve doğudan gelenler için Zâtürk'î mîkât yeri tayin etmiştir. O dönemde belirlenmiş olan mîkât yerlerinin hava yoluyla gelenler için de bir geçerliliği yoktur. Bundan dolayı hava yoluyla gelenlerin uçağa binecekleri hava meydanında ya da uçakta iken ihrama girmeleri gerekmez. Uçağın mîkât yerlerinden veya Harem'den geçmesi durumu değiştirmez. Bu yolcular, uçakları mîkât yerleri dışında bir bölgeye indiği takdirde ihrama girecekleri yer kara yoluyla gidecekleri yol üstündeki mîkât yeridir. Bu mîkât yerlerinin herhangi birinden geçmeyeceklerse ona paralel giriş yerlerinde ihrama girerler. Eğer uçak Harem bölgesine inerse yolcular ora halkından biri gibi hareket eder ve onların girdiği yerde ihrama girer. Günümüzde uçakların indiği Uluslararası Cidde Havalimanı mîkât yerleri içindedir ve buraya inen bir yolcunun ihrama geçeceği yer de burasıdır. İleride

havalimanının Mekke'ye taşınması halinde oraya hava yoluyla gelenler Mekkeliler'in ihrama girdiği yerde ihrama girerler (*el-'Akl ve'l-fıkh*, s. 99-118).

Zerkâ, kutup bölgelerine yakın yerlerde namaz ve oruç vakitlerinin tayini konusunda Fıkıh Akademisi'nin 1982 yılındaki toplantısında aldığı karara itiraz ederek iki farklı yöntem önermiştir. Birincisi, bu ülkelerdeki namaz ve oruç vakitlerinin Hicaz bölgesindeki yazın veya kışın en uzun gece ve en uzun gündüz esas alınarak belirlenmesidir. İkinci yöneme göre müslümanların namaz ve oruç vakitlerini belirleyip uyguladıkları buraya en yakın bölgeler esas alınır; bu bölgelerdeki gece ve gündüzün en üst sınırı kutuplar için gece ve gündüzün başlangıcı kabul edilir. Meselâ bu yerlerde gündüz için belirlenen en uzun süre geçmiş olduğunda kutuplara yakın yerde yaşayanlar da oruçlarını açarlar. Namaz vakitleri de bu yöneme göre belirlenir (*a.g.e.*, s. 119-126). Fıtır sadakasının aynı olarak verilmesi gerektiğini savunan üç mezhebe karşı Zerkâ, bedelinin ödenebileceğini söyleyen Hanefiler'in görüşünü öne çıkarır ve daha isabetli bulur (*a.g.e.*, s. 57-69). Vesâil türünden hükümlerin değişebileceği görüşünü hilâlin hesaba bağlı olarak tesbit edilebileceği düşüncesiyle örneklendirir (*a.g.e.*, s. 71-97). Recm cezasıyla ilgili rivayetleri sahih kabul etmekle birlikte recmin had değil ta'zir cezası kapsamına girdiğini savunur (*el-Fetâvâ*, s. 199, 208). Bazı alışveriş merkezlerinin müşterilerine çekilişle verdiği büyük hediyelerin kumar olduğu görüşündedir (*a.g.e.*, s. 513-514). Onun kendisine sorulan güncel birçok soruya verdiği cevaplar-dan meydana gelen *el-Fetâvâ'sı* fıkıh düşüncesini anlamaya imkân verecek zengin bir muhtevaya sahiptir.

Eserleri. 1. *el-Fıkhü'l-İslâmî fi şevbihi'l-cedid*. Zerkâ'nın İslâm hukuku alanındaki en meşhur eseridir. Suriye Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencileri için ders kitabı ve mahkemelerde hâkimlere rehber olarak çağdaş metotla hazırlanmıştır. Eser, o dönemlerde Hanefî fıkıhının (*Meccelle*) uygulamada esas alınmış olması sebebiyle bu çerçevede yazılmış, diğer mezheplerin görüşlerine de atıfta bulunulmuştur. Münir el-Aclânî'nin ifadesiyle *el-Fıkhü'l-İslâmî* genel anlamda İslâm hukukuna başlangıç, özel anlamda ise *Meccelle*'ye giriş kitabıdır. Dört cilt halinde tasarlanan çalışmanın ilk iki cildi *el-Medhâlü'l-İslâmî* adını taşır ve üç bölümden meydana gelir (Dımaşk 1364/1945, 1371/1952, 1387/1968). Birinci bölümde ta-

Mustafa Ahmed ez-Zerkâ (solda) 1991 yılında kendisine verilen bir ödülü alırken

ZERKÂ, Mustafa Ahmed

nım, kaynaklar, tarihçe, İslâm hukukunun dönemleri, İslâm hukuk ekollerinin ortaya çıkışı, bu ekollerin ihtilâf sebepleri, bu ihtilâfların hukukî değeri, İslâm hukukunun tedvini gibi konular ele alınmıştır. İkinci bölümde fikhî hükümlerin dayandığı temel hukuk nazariyeleri işlenmiştir ki bu tarz bir sunuş klasik fıkıh kitaplarına göre önemli bir yeniliktir. Üçüncü bölümde küllî kaidelere yer verilmiş, bu kaidelerin ortaya çıkışı, hukukî değeri ve literatürüyle ilgili konular üzerinde durulmuş, ayrıca *Mecelle* küllî kaidelerinin şerhi yapılmıştır. III. cilt *el-Medhal ilâ nazariyyeti'l-iltizâm fi'l-fıkhî'l-İslâmî* adını taşıyıp İslâm borçlar hukuku teorisini konu edinmiş ve yazımı 1946'da tamamlanmıştır. Bu cilt daha sonra aynı isimle müstakil olarak da basılmıştır (Dımaşk 1420/1999). Alım satım akdini konu alan ve 1948 yılında basılan *el-'Ukûdü'l-müsammât fi'l-fıkhî'l-İslâmî: 'Akdü'l-bey'* adlı IV. cilt müstakil şekilde de neşredilmiş (Dımaşk 1420/1999), gözden geçirilmiş biçimi müellifinin yeni bir takdimle birlikte tekrar yayımlanmıştır (Dımaşk 1425/2004). Servet Armağan eseri *Çağdaş Yaklaşımla İslam Hukuku* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir (İstanbul 1993). Kitabın girişinde yer alan birinci bölümün ilk kısmı (9. bs., Dımaşk 1967-68, s. 25-53), 8-19 Eylül 1953 tarihlerinde Amerika Birleşik Devletleri'nde Congress Kütüphanesi ve Princeton Üniversitesi'nin ortaklaşa düzenlediği İslâm kültürüyle ilgili kongrede sunulan tebliğdir ve Hayreddin Karaman tarafından "Umumi Olarak Hukuk, İslâm Hukuku ve İslâm Aile Hukuku" adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir (*Yeni Gelişmeler Karşısında İslam Hukuku*, İstanbul 1992, s. 11-52). 2. *el-Fetâvâ*. Zerkâ'ya yöneltilen sorulara onun verdiği cevapları ihtiva eden fetva koleksiyonunda ekonomik hayat ve bankayla ilgili konular ağırlıktadır. Zerkâ'nın talebesi Mecc Ahmed Mekki'nin birçok dergiden topladığı yazılarla hocasının bizzat kendisine verdiği yayımlanmamış fetvalarının bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Yusuf el-Kardâvî esere bir takdim yazmış, yer yer dipnotlarda kendi görüşlerini belirtmiştir (Beyrut-Dımaşk 1996, 1425/2004). 3. *el-'Akl ve'l-fıkh fi fehmi'l-ḥadîsi'n-Nebevî*. Ele alınan altı örnekten yola çıkarak hadisleri anlamada izlenecek yöntemi konu edinen küçük hacimli bu eseri (Beyrut-Dımaşk 1417/1996) Abdullah Kahraman *Hadislerin Anlaşılmasında Aklın ve Fıkhın Rolü* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir (İstanbul 2002). 4. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve medârisüh*. UNESCO'nun İslâm

lâm'ı tanıtmak amacıyla yayımladığı bir eserin İslâm dünyasında büyük tepkiyle karşılanması üzerine aynı kurumun isteğiyle yazılan bir risâledir. Zerkâ birçok dile tercüme edileceğini dikkate alarak eserinde oldukça sade, veciz bir üslûpla fıkıh ilminin mahiyeti, fıkıh mezheplerinin ortaya çıkışı, İslâm hukukunun günümüzdeki durumu ve teccidile ilgili bilgiler vermektedir (Dımaşk 1416/1995). 5. *el-İstislâh ve'l-meşâlihu'l-mürsele fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye ve uşûli fıkhîhâ*. Müellif, *el-Medhalü'l-fıkhîyyü'l-âm* adlı eserinden (s. 60-89 [9. bs.]) iktibas ettiği birinci bölümde İslâm hukukunun kaynaklarından kitap, sünnet, icmâ, kıyas ve istihsan hakkında açıklamalar yapmış, ikinci bölümde istislâh konusunu ele alarak *el-Medhal'deki* bu konuyla ilgili kısmı, dört mezhebin yanı sıra Zâhirîler, Zeydîler ve İmâmiyye Şîası'nın görüşlerine de yer vererek geliştirmiştir. 1960'larda yazdığı halde uzun süre müsvedde halinde kalmış, daha sonra müellifin oğlu Muhammed Enes ez-Zerkâ'nın gayretiyle yayımlanmıştır (Dımaşk 1408/1988). Son iki eser Ali Pekcan tarafından *İslam Hukuk Okulları ve Maslahat Prensibi* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir (İstanbul 2007). 6. *Nizâmü't-te'mîn ḥaḳîkatüh ve'r-re'yü fih*. Zerkâ'nın 1-6 Nisan 1961 tarihlerinde Şam'da düzenlenen İslâm Hukuku Haftası Kongresi'nde sunduğu "Akdü't-te'mîn ve mevkfü's-şerî'ati'l-İslâmiyye minh" başlıklı tebliğin kitap haline getirilmiş şeklidir. Genel anlamda sigortanın cevazının ileri sürüldüğü ve bu görüşün delillerine yer verildiği kitap tebliğin metni, müzakerecilerden karşı görüşü savanan Muhammed Ebû Zehre'nin yazısı ve Zerkâ'nın ona verdiği cevap da eklenerek defalarca basılmış (Dımaşk 1381/1962; Beyrut 1984), yeni tartışmalardaki görüşlerinin yer aldığı ilâveli baskısı da gerçekleştirilmiştir (Beyrut 1415/1994). Hayreddin Karaman eseri *İslâm'a Göre Sigorta* adıyla Türkçe'ye tercüme etmiştir (İstanbul 1976, 1981, 1992). 7. *Şiyâğa kânûniyye li-nazariyyeti't-te'assüf bi-is-ti'mâli'l-ḥaḳ fi'l-kânûni'l-İslâmî*. Hakkın kötüye kullanılması teorisine ilgili bir çalışma olup İslâm hukuku merkezli bir medenî kanunun hazırlanıp bütün Arap ülkelerinde uygulanması, böylece birliğin sağlanması amacına yönelik olarak Arap Birliği tarafından Zerkâ'ya verilen projenin bir ürünüdür. Eser bazı küçük düzeltmelerle basılmıştır (Amman 1408/1987). 8. *el-Filü'd-dâr ve'd-ḳamân fih*. Borçlar hukukunda haksız fiillere dair bir eserdir. Arap Birliği Genel Sekreterliği Hukuk Şubesi'nin

İslâm medenî hukuku hazırlama projesinin bir parçası halinde ortaya çıkmış ve 1984 yılında kurula sunulmuştur. Bu eser de bazı ilâvelerle birlikte basılmıştır (Dımaşk 1409/1988). 9. *Fi'l-Ḥadîsi'n-nebevî*. Zerkâ'nın Suriye Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğrencilerine hadis usulü alanında verdiği ders notlarından oluşan küçük hacimli bir eserdir (Dımaşk 1372/1953, 1375/1956). 10. *Aḥkâmü'l-evkâf*. Ders kitabı niteliği taşıyacak biçimde tasarlanmış bir eserdir (I, Amman 1418/1998, 1431/2010). 11. *Vücûbü'tatbîḳi's-şerî'a*. 1976'da Riyad Muhammed b. Suûd İslâm Üniversitesi'nde düzenlenen bir sempozyumda sunulan tebliğin metni olup eserde İslâm hukukunun bütün zaman ve mekânlarda uygulanabilir nitelikte dinamik bir karaktere sahip olduğu tezi işlenmektedir. Aynı sempozyumda sunulan başka bazı tebliğlerle birlikte yayımlanmıştır (Riyad 1401/1981). Müellifin diğer bazı eserleri de şunlardır: *Maşârif*. Mu'âmelâtühâ ve vedâ'i'uhâ ve fevâ'idühâ (İslâmî bankacılık konusunu ele alındığı küçük hacimli bir eserdir, Cidde 1404/1984); *'Akdü'l-istişnâ' ve medâ ehemmiyyetihi fi'l-istişnâ'atü'l-İslâmiyyeti'l-mu'âşıra* (*Mecelletü'l-Mecma'i'l-fıkhî'l-İslâmî*, VII/2 [Cidde 1412/1992], s. 223-254; Cidde 1416/1995); *'Azametü Muhammed ḥâtemi rusüli'llâh mecma'u'l-'azamâti'l-beşeriyye* (Dımaşk 1987); *el-Huḳûku'l-medeniyye fi'l-bilâdi's-Sûriyye* (I-II, Dımaşk 1368/1948); *Naẓra 'âmmе fi fikreti'l-ḥaḳ ve'l-iltizâm* (Dımaşk 1367/1948); *Ḳavs ḳuzeh* (müellifin şiirlerini topladığı divanıdır, Cidde 1996).

Zerkâ'nın Suriye Medenî Kanunu için yazdığı üç ciltlik şerh de önemli eserleri arasındadır (*Şerhu'l-Kânûni'l-medenî es-Sûri*, Dımaşk 1953, 1957, 1961, 1963-1965). Bu konuda Arap Birliği'ne bağlı Ma'hedü'd-dirâsâti'l-Arabiyye'de verdiği iki konferans da kitap haline getirilmiştir (*Muḥâdarât fi'l-Kânûni'l-medenî es-Sûri*, Kahire 1954; *el-Kânûnü'l-medenî es-Sûri*, Kahire 1969). Zerkâ bunlardan başka, el-Ahvâlü's-şahsiyye Kanunu Hazırlama Komisyonu tarafından oluşturulan *Meşrû'u Kânûni'l-ahvâli's-şahsiyye el-muvaḥhed: li'l-iḳlîmeyni'l-Mısrî ve's-Sûri* adlı tasarımı bir takdim yazısıyla birlikte neşretmiştir (Dımaşk 1416/1996). Ayrıca Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ'nın *el-Müzekker ve'l-mü'ennes*'ini yayımlamış (Halep 1345), babası Ahmed ez-Zerkâ'nın *Şerhu'l-Ḳavâ'idü'l-fıkhîyye* adlı eserinin ikinci baskısını (Dımaşk 1409/1989) gözden geçirmiş, eserin baş tarafına yeni bir takdim yazmış, *el-Medhal*'indeki

fikhin küllî kaideleriyle ilgili bölümün giriş kısmını da (II, 947-962) ilâve etmiştir (s. 33-44). Bunun yanında Mısır'ın ileri gelen hıristiyanlarından Yûsuf Nasrullah'ın tercüme ettiği, August Rohling'in *el-Kenzü'l-merşûd fi kavâ'idî't-Talmûd* adlı eseriyile Şarl Lourant'ın *Fi Hâdiseti kâtili'l-eb Tõma ve hâdimihî İbrâhîm 'Am-mâr'*ını bir takdim yazısı ve bazı notlarla birlikte yeniden neşretmiştir (Dımaşk 1987).

BİBLİYOGRAFYA :

Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-Fikhü'l-İslâmî fi şevbihî'l-cedid*, Dımaşk 1420/1999, tür.yer.; a.mlf., *el-Akl ve'l-fikh fi fehmi'l-âdişî'n-nebevî*, Beyrut-Dımaşk 1417/1996, tür.yer.; a.mlf., *el-Fetâvâ* (haz. Mevd Ahmed Mekki), Beyrut-Dımaşk 1425/2004, s. 199, 208, 513-514; ayrıca bk. Yûsuf el-Kardâvî'nin takdimi, s. 5-15; ayrıca bk. hazırlayanın girişi, s. 21-71; a.mlf., "el-İctihâd ve devrû'l-fikh fi halli'l-müşkilât", *el-Câmi'atü'l-İslâmiyye*, sy. 22, Rabat 1409/1989, s. 147-162; a.mlf., "Ta'rif Mûcezb bi-Meşrû' Mevsû'ati'l-fikhî'l-İslâmî", *Râbitatü'l-âlemi'l-İslâmî*, 1/5, Mektepe 1387/1967, s. 64-66; Muhammed Meczûb, *'Ulemâ' ve müfekkîrîn 'a'fe'ühüm*, Kahire, ts. (Dârü'l-i'tisâm), II, 343-370 (kendi dilinden anlattığı hayatı); Muhammed ez-Zühaylî, *Mercî'u'l-'ulûmî'l-İslâmiyye*, Dımaşk, ts. (Dârü'l-ma'rife), s. 558; Abdülkâdir Ayyaş, *Mu'cemü'l-mü'ellifîne's-Süriyyin fi'l-karnî'l-İşrîn*, Dımaşk 1405/1985, s. 221-222; Kâmil İşık, *Son Devir İslâm Hukukçularından Mustafa Ahmed ez-Zerkâ'da Yöntem* (yüksek lisans tezi, 2010), SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Abdülkâdir Avde, "el-Fikhü'l-İslâmî fi şevbihî'l-cedid", *el-Müslimîn*, sy. 5, Kahire 1372/1953, s. 497-500; Münir el-Aclânî, "el-Medhalü'l-fikhîyyü'l-â'm", *MMAdm.*, XXVIII (1373/1953), s. 294-297; Saffet Köse, "Mustafa Ahmed ez-Zerkâ' (1907-1999): Hayatı-Eserleri-İslâm Hukuku ile İlgili Bazı Görüşleri-Fetvalarından Örnekler", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 6, Konya 2005, s. 585-616; Abdüsettâr Ebû Guddê, "Zerkâ" (Muştafa Ahmed)", *el-Mevsû'atü'l-'Arabiyye*, Dımaşk 2004, X, 341-342; Abdurrahman Hillelî, "ez-Zerkâ", Muştafa b. Ahmed", *Mv.AU*, XI, 115-118.

SAFFET KÖSE

ZERKÂLÎ

(bk. İBNÜ'z-ZERKÂLE).

ZERKEŞİ, Bedreddin

(بدردالدين الزركشي)

Ebû Abdillâh Bedrüddin Muhammed b. Bahâdir b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî ez-Zerkeşî eş-Şâfiî (ö. 794/1392)

Şâfiî âlimi.

745 (1344) yılında Kahire'de doğdu. Babasının ve dedesinin ismi bazı kaynaklarda yer değiştirmiş şekilde verilmektedir. Babasının veya dedesinin Bahâdir (Bahâ-

dur, cesur, pehlivan) adını taşımasından ailesinin Mısır'a sonradan gelip yerleşen Türk asıllı olması dolayısıyla Türkî, küçükken ailesinin geçimine katkıda bulunmak amacıyla altın ve gümüş işleme (zerkeş) sanatında ustalaştığı için Zerkeşî, Nevevî'nin *Minhâcü't-tâlibîn*'ine özel bir ilgi duyup ezberlediği için Minhâcî lakaplarıyla anılmaktadır. Öğrenimine küçük yaşlarda Kahire'de başladı. Başta *Minhâcü't-tâlibîn* olmak üzere bazı kitapları ezberledi. Döneminin âdeti gereği farklı ilim dallarıyla ilgilenmekle birlikte ağırlıklı olarak fıkıh ve fıkıh usulü tahsil etti. Kahire'de Cemâled-din el-İsnevî, Sirâceddin Ömer b. Reslân el-Bulkînî, Moğultay b. Kılıç ve 764'te (1363) Kahire'ye gelen Halepli Şâfiî âlimi Şehâbeddin İbnü'l-Hanbelî'nin derslerine devam etti; İbn Hişâm en-Nahvî'den dil ilimlerini öğrendi. Dönemin ilim merkezlerine yaptığı yolculuklarda Dımaşk'ta Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, Selâhaddin İbn Ebü Ömer (Muhammed b. Ahmed el-Makdisî es-Sâlihî) ve İbn Ümeyle el-Merâgî'den, Halep'te Şehâbeddin el-Ezraî'den ders aldı. Öğrencilerinden Birmâvî, mütevazî ve sade bir hayat yaşayan hocası Zerkeşî'nin bütün mesaisini ilmi faaliyetlere ayırdığını, geçim masraflarını ise akrabalarının karşıladığını bildirmektedir. İbn Hacer el-Askalânî'nin belirttiğine göre Zerkeşî zamanının çoğunu evinde ilimle meşgul olarak geçirir, zaman zaman kitapçılar çarşısına gider, kitap almadan eserleri inceleyip notlar tutar, eve döndüğünde bu notları eserlerinin ilgili yerlerine kaydederdi (*ed-Düerü'l-kâmine*, III, 398; krş. Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî*, IV, 306). İslâmî ilimlerin çeşitli dallarında eser veren, birçoğunu kendi hatıyla yazdığı bilinen Zerkeşî talebe yetiştirdi, fetva işleriyle de uğraştı, Zâhiriye Medresesi'nde Şâfiî mezhebi müderrisliği ve Karâfetüssuğrâ'daki Kerîmüddin Hankahî'nda şeyhlik yaptı. Aralarında, çocukları ve Şemseddin Muhammed b. Abdüddâim el-Birmâvî, Ebü'l-Hasan Nüreddin Ali b. Muhammed b. Mûsâ el-Mahallî el-Medenî eş-Şâfiî, Şemseddin İbnü'l-Merâgî el-Medenî (Muhammed b. Ebü Bekir b. Hüseyin), Kemâleddin Muhammed b. Hasan eş-Şümunnî el-İskenderî el-Mâlikî ve Ebü'l-Fütûh Necmeddin Ömer b. Hiccî es-Sa'dî el-Husbânî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî gibi farklı mezheplere mensup meşhur âlimlerin bulunduğu pek çok talebe yetiştirdi. İlimle dolu bir hayat süren Zerkeşî, 3 Recez 794 (26 Mayıs 1392) tarihinde kırk dokuz yaşında Kahire'de vefat etti ve Karâfetüssuğrâ'da Emîr Bektemür es-Sâkî Türbesi'nin yanına defnedildi.

Eserleri. Velûd bir müellif olduğundan "musannif" lakabıyla anılan Zerkeşî daha çok *el-Burhân fi 'ulûmî'l-Kur'ân* adlı eseriyile tanınmış olsa da eserlerinin yarıya yakınına fıkıh ve fıkıh usulüne dair eserlerle hocalarının ve bazı Şâfiî âlimlerinin fıkıh eserlerine yaptığı şerhler teşkil eder. Eserlerinde çok sayıda kaynağa başvurması, lügavî ve fikhî tahliller yapması, kendi ulaştığı sonuç ve çıkarımlara yer vermesi onun tenkitçi bir fıkıh anlayışına sahip bulunduğunu göstermektedir. Fikhin on farklı dalında eser telif edildiğini belirten Zerkeşî, bunların arasında en yararlı ve yetiştirici olanın usul ve fıkha dair genel kuraları bir araya getiren, kuşatıcı ve tamamlayıcı özellikleriyle icthad mertebesine ulaşmaya katkı sağlayan kavâid kitapları olduğunu söylemektedir (*el-Mensûr*, I, 69-71). Hadis ve hadis usulü alanında telif, şerh ve tahrîc çalışmaları onu bu alanda da söz sahibi yapmıştır. İbn Hacer, Zerkeşî'nin aynı zamanda orta seviyede bir şâir olduğunu belirtir (*İnbâ'ü'l-gümur*, III, 141).

A) Tefsir. Zerkeşî'nin tefsire dair tek eseri *el-Burhân fi 'ulûmî'l-Kur'ân**'dır. İbn Hacer'in hayranlık uyandıran en mükemmel eserlerden biri olarak nitelediği *el-Burhân (İnbâ'ü'l-gümur*, III, 140) tefsir usulü ve Kur'an ilimleri alanının en geniş ve en kapsamlı klasik kaynaklarından biridir. Eserin dört cilt halinde değişik baskıları yapılmıştır (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, Kahire 1376-1377, 1378; Beyrut 1972; nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ, Beyrut 1408/1988; nşr. Zekî Muhammed Ebü Serî, Riyad 2006; Kahire 2006; nşr. Muhammed Mütevellî Mansûr, Kahire 1429/2008). *el-Burhân* üzerine Abdülmecîd Hindâvî Ca'fer, *Bedî'u'l-Kur'ân min Kitâbi'l-Burhân li'l-'Allâme ez-Zerkeşî* (1988, Ezher Üniversitesi Arap Dili), Halife Karnî Muhammed Halife *Mebâhişü 'ilmi'l-me'ânî fi Kitâbi'l-Burhân li'l-İmâm ez-Zerkeşî* (1988, Ezher Üniversitesi Arap Dili), Vedat Tekin *Zerkeşî'nin "el-Burhân fi ulûmî'l-Kur'ân"ında Anlama ve Yorum* (yüksek lisans tezi, 2007, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) adlarıyla tez çalışması yapmışlardır.

B) Hadis. 1. *en-Nüket 'alâ Muqaddimetü İbnî's-Şalâh* (*en-Nüket 'alâ 'Ulûmî'l-âdişî, Ta'lik 'alâ Ma'rifeti envâ'i 'ulûmî'l-âdişî, el-Kelâm 'alâ 'ulûmî'l-âdişî*). İbnü's-Salâh'ın *'Ulûmü'l-âdişî* ve *el-Muqaddime* adlarıyla bilinen eserinin şerhi olup Zeynelâbidin b. Muhammed b. Belâferic tarafından ilk seksen varakı üzerine yüksek lisans çalışması yapıldıktan sonra